

Sol iktisat politikaları üzerine*

Nail Satlıgan

Söyleşi: Aziz Çelik

Aziz Çelik: *Son yıllarda “komuta ekonomisi” olarak adlandırılan “reel sosyalist” ekonomilerin çöküşünü yaşadık. Öte yandan, 1950’li yıllardan 70’lerin ortasına kadar Batı’da geçerli olan sosyal devletçi, Keynesçi yaklaşımlar güç kaybetti. Neoliberal yaklaşımlarda bir yükselme yaşandı. Sol iktisat politikalarında genel bir durgunluk gözleniyor.*

Komuta ekonomilerinin başarısızlığını hangi noktalarda topluyorsunuz? Batı’da neoklasik iktisadi yaklaşımların refah devleti yaklaşımı karşısında yükselişini neye bağlıyorsunuz? Sol iktisat politikaları sizce krizde mi?

Nail Satlıgan: Ben sizin kullandığımız bir kelimeye itiraz etmekle başlamak istiyorum. Bu benim çok hassas olduğum bir konu; reel sosyalist ekonomilerin veya reel sosyalist toplumların çöküşü. Reel sosyalizm bu toplumları adlandırmak için kullanılacak deyimlerin bence en sakıncalı. Şu basit sebepten ötürü; sosyalizmin ne olduğu konusunda kavramsal bir vuzuha kavuşmak lazım. Thatcher üçüncü kere seçilirken seçim vaadi “İngiltere’de

* Bu yazı ilk kez *Birlik Aylık Siyasi Dergi*’nin Nisan 1992 tarihli 16. sayısında yayınlanmıştır.

sosyalizmin tasfiyesi” idi. Thatcher’a göre kendisi iki dönem muhafazakâr iktidarın başında İngiltere’yi yönettikten sonra İngiltere’de hâlâ sosyalizm vardı ve yeniden seçilmek için -sosyalizmi tasfiye etmek için- seçmenlerden destek istiyordu. Kastettiği refah devleti uygulamaları, genel sağlık sigortası, sendikaların güçlü olması vs. idi. Bunlar Thatcher’ın İngiltere’yi sosyalist olarak nitelenmesine yetiyordu. Öte yandan, bir zamanlar Afrika sosyalizmi, Arap sosyalizmi gibi deyimler vardı. Dolayısıyla, biz Marksistler olarak tartışırken sosyalizmin anlamı üzerinde hassas olmak durumundayız ve Marksizmin özgün kaynaklarından sosyalizmin nasıl nitelenmiş olduğuna bakmak durumundayız. Sosyalizm, Marksist literatürün hiç bir yerinde üretim araçlarının mülkiyetinin devletleştirilmesiyle özdeşleştirilmez. Lenin’e göre sınıfların ortadan kalkmasıdır. Marx’ın Gotha Programı’nın Eleştirisi’ne göre sosyalizm devletçi olamaz, meta ve piyasa ilişkilerinin varlığını sürdürmesiyle bağdaşmaz. Bunlar sosyalizm olarak nitelendirilen komünizmin alt evresi için geçerli olan özellikler. Bu durumda biz bu toplumların hiçbirinin, hiçbir zaman sosyalist olmadığı sonucuna ulaşmak durumundayız, eğer Marksist tanımlara bağlı kalacaksak. Zaten “reel sosyalizm” deyimini de bu toplumların gerçek anlamda sosyalist olmadığını ima eden bir deyim. Buradaki “reel” fiilen var olan anlamında değil aktüel olarak var olan sosyalizm anlamında bir deyim. Şimdi sosyalist olmayan bir reel sosyalizm sosyalizm de değildir. O bakımdan ortada bir çöküşün olduğu kuşku götürmez ama bu çöken sosyalizm değildi. Reel sosyalizm deyimini de kendi içinde çelişik bir terim. Çöken, kapitalizmi aşmış ama sosyalizme henüz ulaşmamış toplumlardı. Şimdi bu birinci nokta. Bizim partinin programında gerçi reel sosyalizm deyimini ya hiç kullanılmıyor ya da çok geri planda, devletçi sosyalizm deniyor. Bu deyim de bence aynı zaafı maluldür. Demin söylediğim klasik Marksist sosyalizm tanımı açısından devletle sosyalizm bağdaşmaz. Sosyalizm devletin ortadan kalkması demektir, sınıfların ortadan kalkması demektir. Devletin var olması henüz sosyalizme ulaşılmadığını gösterir. Dolayısıyla devletçi sosyalizm de terimler arası bir çelişkidir. Bu toplumları devletçi sosyalizm olarak da nitelendirmemek gerekir. Bir kere dünyanın herhangi bir ülkesinde bundan sonra da herhangi bir sosyalizm projesinin başarılı olması çok zor. Çok büyük engellerle karşı karşıya. Şimdi biz istediğimiz kadar bu toplumlar sosyalist değildir desek gene de geniş halk kitleleri önünde fazla inandırıcı olamayız. Sonuçta 70 yılı bulan bir deney var ve bu deney bu ülkelerin kendilerini resmen sosyalist olarak adlandırırken yaşandı. İnandırıcılığımız son derece zayıf bunu kabul ediyorum. Ama bir de biz bu toplumları sosyalist olarak kabul edecek olursak bu inandırıcılık zaa-

fını daha da güçlendirmiş oluruz. Bu toplumlar ne reel sosyalistti, ne de devletçi sosyalistti; bunlar sosyalist olmayan geçiş toplumlarıydı ve bürokratik deformasyonlarla malûldü. Şimdi komuta ekonomisi deyimi üzerinde de durmak istiyorum. Ama bir tanımsal vuzuh açısından değil. İçeriksel bir şeyler söylemek istiyorum. Şimdi bu tür toplumlarda merkezi planlama vardı. Bu merkezi planlama aşırı merkezileştirilmiş bir planlama idi. Ve dolayısıyla bu toplumların bu ekonomilerin birer komuta ekonomisi olarak adlandırmaları çok yanlış değil. Yalnız merkezi planlamanın bugüne kadar bu bürokratik deformasyonla malûl toplumlarda aşırı merkezi biçimler altında komuta ekonomisi biçiminde yürütülmüş olması merkezi planlamanın mümkün tek biçiminin komuta ekonomisi olduğu anlamına gelmez. Bence bu toplumlar bürokratik bir deformasyona uğramış oldukları için bunlarda merkezi planlama bürokratik biçimlere büründü, komuta ekonomisi biçimine büründü. Eğer bürokratik deformasyonlara uğramamış olsalardı bu toplumlarda merkezi planlamanın mantığından ileri gelen aşırı merkezîyetçilik, bir komuta ekonomisi kaçınılmaz değildir. Bunu iddia etmenin ne teorik ne de ampirik gerekçeleri vardır. Kronolojik olarak da bu böyledir. Mantıki olarak da. Bilirsiniz Sovyetler Birliği'nde planlama 1917'de değil 1928'de başladı. Arada 11 yıllık bir süre var. Bu 11 yıllık süre içinde Sovyetler Birliği'nde bürokratik deformasyon başlamış ve kronikleşmiştir. Dolayısıyla iktidarı işçi sınıfının elinden gasp etmiş bir bürokratik tabaka kendi iktidarını sürdürmenin bir yolu olarak bu merkezi planlamayı bürokratik bir biçim altında kurdu, geliştirdi ve genişletti. Toplum üzerindeki tahakkümünü sağlamanın önemli bir aracı olarak gördü. Sovyetler Birliği deneyinde ve başka ülkeler deneyinde merkezi planlama bürokratlaşmaya bürokratik deformasyona götürmedi; esasen varolan bürokratik deformasyon planlamanın bürokratik biçimlerde demokratik olmayan biçimlerde yürütülmesine yol açtı.

A. Çelik: *Ekonomik politikanın, iktisat politikalarının kendisinden bağımsız olarak siyasal süreçler sonucunda mı oldu bu?*

N. Satlıgan: Evet. Tastamam öyle. Sovyetler Birliği'ne bakalım. Sovyetler Birliği'nde bir komuta ekonomisi mantığı altında yürütülen faaliyetle, gerçekleştirilen eylem arasında sonuçları bugüne kadar hissedilen belki en felaketli uygulama tarımın zorla kolektifleştirilmesi olmuştur. Sanayinin gene zorlamalı ve aşırı hızlı bir tempoyla yürütülmesi olmuştur. Başka sayısız çarpıklıklar kesimler arasındaki çarpıklıklar, tüketim malları aleyhine, üretim mallarının aşırı vurgulanması vs. Bunların hiçbirisi merkezi planlamanın mantığının organik bir sonucu, ürünü değildir. Planlama demek sonuç

olarak toplumun tasarruf ettiği kaynakların piyasadaki dalgalanmalara bırakılmaması, önceden bilinçli olarak dağıtılması, kaynak tahsisi kararlarının apriori ve bilinçli bir biçimde verilmesi demektir. Şimdi apriori ve bilinçli bir kaynak tahsisi kararları dizisi planlama demektir. Ama böyle bir planlama sayısız biçimlere bürünecektir. Apriori-bilinçli kaynak tahsisi kararlarını bir diktatör tek başına verebilir, küçük bir bürokratlar zümresi halkın tercihlerini hiçe sayarak verebilir. Yahut da diyelim ki üretici konseyleri, tüketici konseyleri, yurttaş konseyleri, köylü konseyleri ve bunların demokratik bir biçimde merkezileşerek oluşturdukları bir primidal yapı verebilir. Birinci durumda, yani bu kararların küçük bir azınlık tarafından hiçbir demokratik danışmaya başvurulmadan verilmesi durumunda planlama, totaliter, otoriter, keyfi olur. İkinci durumda merkezi planlama demokratik, özyönetimci, katılımcı olur. Şimdi bunun gerçekten demokratik, gerçekten özyönetimci, gerçekten katılımcı olabilmesi için geçmiş deneyimlere bakarak çıkardığımız bir sonuç, bir kere politik rejimin çok partili olmasıdır. Çok partililik burjuva partilerini de kapsamalıdır. Burjuva partileri derken kapitalizme geri dönüşü özel mülkiyetin ihyasını savunan partileri de kapsamalıdır. Çünkü sonuç olarak dediğim gibi kaynak tahsisinin piyasanın anarşisine bırakılmaması bilinçli olarak yapılması demek bu kaynak tahsisi kararları verilirken sayısız seçenekler arasında tercih yapmak olanağını ortadan kaldırmaz. Demokratik olabilmesi için çok çeşitli seçeneklerin toplumun önüne sunulması gerekir. Kendi içinde tutarlı seçenekler olması gerekir. Bunlar programlar demektir. Programları savunan toplumsal siyasal güçler adı öyle olsun veya olmasın partidir. Çok partili demokrasi olmalıdır mutlaka. Sözelimi, diyelim ki belli bir dönem için sanayileşmeye olanak veren bir tercih toplumun önüne sunulabilmelidir. Öte yandan, diyelim ki halkın refahına ağırlık veren, tüketim mallarına ağırlık verilmesini, kaynakların daha çok o yöne tahsis edilmesini savunan alternatifler de toplumun önüne sunulabilmelidir. Mesela büyüme-ye ağırlık veren bir programla, mesela boş zamanların artırılmasına, daha az çalışılmasına öncelik veren bir program yine toplumun önüne sunulabilmelidir.

A. Çelik: *Mülkiyet biçimlerinde de bir çoğulculuğun, bir çeşitliliğin varlığı ya da mülkiyet biçimlerinin yarıştırılması da bu siyasal çoğulculuğa bağlı olarak gündeme geliyor mu?*

N. Satlıgan: Siyasal çoğulculuk merkezi planlamanın yürütülmesi için, üretim araçlarının mülkiyetinin kamulaştırıldığı bir ekonomi için kaçınılmazdır. Mülkiyet biçimlerinin çoğulculuğu konusunda şunu demek istiyo-

rum. Elbette mülkiyet biçimleri çoğul olmalıdır: kooperatif mülkiyeti devlet mülkiyeti, kolektif mülkiyet vb. Ama özel mülkiyet mutlaka ilga edilmelidir. Özel mülkiyet toplumsal mülkiyetin hiçbir biçimiyle kalıcı bir biçimde, uzun süreli olarak yan yana var olamaz. Ama ben özel mülkiyetin varlığının politik demokrasinin varlığının önkoşulu olduğuna kesinlikle inanmıyorum. Tam tersinin geçerli olduğunu düşünüyorum. Yani gerçek bir politik demokrasi, demokratik özgürlüklerin sınırsız olarak varolması (tabii bir toplum içinde yaşamının gerektirdiği asgari bir disiplin ihtiyacını dışarıda tutarak) özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasına bağlıdır.

A. Çelik: *Şunu sormak istiyorum; özel mülkiyetin ilgası bir ekonomik gelişim sürecinin sonucu mu olacak yoksa siyasal bir karar mı? Ya da geçmiş deneyimlerle karşılaştıracak olursak özel mülkiyetin zorla ortadan kaldırılması, kolektivizasyon gibi uygulamaların sağlıksızlığını düşündüğümüzde özel mülkiyetin ortadan kaldırılışı bir kendiliğinden gelişim süreci içinde mi olmalı yoksa siyasal çoğulculuğa rağmen özel mülkiyet yasaklanmalı mı?*

N. Satlıgan: Özel mülkiyetin kaldırılması derken iki alan arasında çok titiz bir ayırım yapmak gerekir diye düşünüyorum; sınai özel mülkiyet ve tarımsal mülkiyet. Sovyetler Birliği'nde tarımda yapılan zorla kolektifleştirme açıklıkla ortaya koymak gerekiyor ki Marksizmin bir gereği olarak yapılmış bir uygulama değil. Marksizmin o konuda söylemiş olduğu şeylerin inkâr edilmesi pahasına yapılmış bir uygulamaydı. Bir yüz yıl önce Engels köylülerin zorla kolektifleştirilemeyeceğini, bunun ancak gönüllü olarak gerçekleştirilebileceğini, yani örnek kolektif işletmeler yaratılarak köylülerin buna ancak gönüllü olarak katılmalarının söz konusu olabileceğini söylemişti. Stalin dönemindeki bürokrasi bunu kan dökerek, zorbalıkla yapmayı tercih etti. Fakat sanayide özel mülkiyetin kaldırılması başka bir şey. Kaldı ki, tarımda büyük sermaye söz konusu değil. Türkiye'de özellikle. Burada daha çok özel mülkiyet sahibi ama aynı zamanda kendisine emekçi olarak çalışan küçük ücretliler söz konusu. Tarımda, hizmetlerin önemli bir kesiminde özel mülkiyetin hemen ortadan kaldırılması tabii söz konusu olmamalıdır. Bu yönde bir toplumsal talep de olmayacaktır. Fakat sınai özel mülkiyet başka bir şey. Sınai özel mülkiyetin ortadan kaldırılması yolunda bir siyasal irade tecelli etmelidir. Bunun demokrasiye aykırı hiçbir tarafı yoktur. Unutmayalım ki 1982 anayasası bile kabul edildiği koşulların bütün anti-demokratikliğine karşın özel mülkiyetin toplum yararına aykırı olamayacağını savunur. Özel mülkiyet dediğimiz şey aslında emek gücünün sömürülmesiyle elde

edilen birikmiş artık değerdir. Dolayısıyla, buna toplumun el koymasının politik demokrasiyi zedeleyen hiçbir tarafı yoktur. Çünkü bir işçi devletin politik demokrasisi mutlaka kapitalizme geri dönmeyi savunan partilere açık olmalıdır, yani kapitalizme dönüş savunulabilmelidir ama özel mülkiyet ortadan kaldırıldıktan sonra. Çünkü özel mülkiyet eşitsizlik demektir. Toplumdaki çeşitli sınıfların iktisadi güçleri arasında muazzam uçurumlar demektir. Bunun politik güce de yansması kaçınılmazdır. Önce mülkiyet ve gelir dağılımındaki eşitsizlik ortadan kaldırılmalı, herkes eşit olsun. O zaman fikirler çarpışsın, politik platformlar ve programlar çarpışsın. Ama bugün sadece politik fikirler ve güçler çarpışmıyor, burjuvazi özel mülkiyetin verdiği güçten yararlanarak işçi hareketinin karşısına çıkıyor.

A. Çelik: *Sovyet deneyinin veya geçmiş sosyalizm deneyinin gösterdiği, mülkiyetle çalışanların ilişkilendirilmesi gibi bir problem var. Yani mülkiyete yabancılaşma gibi bir problem var. Şimdiye kadar yaşanan sosyalizm bunu çözemedi. Sanıyorum, bu problem hem kapitalizmde hem de uygulanan sosyalizmde en temel problemlerden biri. Bu problemin mülkiyetin Koç'tan devlete geçmesiyle de ortadan kalkabileceğini sanmıyorum. Bir yerde mülkiyetin kapitalist bir tekelden sonuçta bürokratik bir organa geçmesi söz konusu. Yani ekonomik kararları alanlar onların sorumluluğunu paylaşmıyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? Kamulaştırma ya da devlet mülkiyeti de bu sorunu gidermiyor.*

N. Sathgan: Ben mülkiyete yabancılaşma deyimini yerine emek sürecinin yabancılaştırıcı niteliğinin ortadan kaldırılması deyimini tercih ederim. Ama sizin ne demek istediğinizi anlıyor ve kaygılarınıza tamamen katılıyorum. Bunun çaresi bir kere üretim birimlerinin işçi denetimi, giderek özyönetim kurumlarının elinde olması. Ama bu üreticilerin ekonomiye yabancılaşmasını ortadan kaldırmaya tek başına yetmez. Yugoslavya bunun çok açık bir örneğidir. Bu işletme düzeyindeki denetim veya özyönetim organlarının mutlaka merkezileştirilmesi de gerekir, işletme çapında karar verdiğiniz zaman sizin dışınızda alınmış kararlarının büyük tahditleri, belirleyiciliği altında kalıyorsunuz ve size kalan karar serbestisi, hareket alanı son derece sınırlı oluyor, iradeniz dışında belirlenmiş bir ekonomik gidiş içinde size ayrılan manevra alanı son derece dar oluyor. Bu üretim birimleri düzeyindeki özyönetim organlarının mutlaka makro ekonomi düzeyindeki kararların verilmesini de sağlayacak bir merkezi yapıya -tabii burada bir delegasyon, temsil, bir yetki devri kaçınılmazdır- kavuşturulması gerekir. Emek sürecinin yabancılaştırıcılığının ortadan kaldırılmasının çaresi bu. Üretim temelinde

demokrasi ve bu temel üzerinde yükselen ve ekonominin makro düzeyde de yönetimini içeren bir özyönetim, demokratik katılımcılık.

A. Çelik: *Bu söylediğiniz devlet mülkiyetini de özel kapitalist mülkiyeti de dışlayan bir mülkiyet biçimi herhalde. Mülkiyetin devlette ya da devletin organlarında, siyasal karar süreçlerinin etkisinde bulunduğu koşullarda sanıyorum yabancılaşma sorunu çözülemez bir sorun.*

N. Satlıgan: Bu bir devlet mülkiyetidir. Yani her bir üretim aracı o üretim aracıyla çalışan emekçilerin mülkiyetinde değildir. Toplum üretim araçları stokunun tasarrufunu ve yönetimini kolektif olarak elinde tutar. Ama bu boş bir laf değildir. Bunun belli bir demokratik kurumlaşmaya kavuşturulması gerekir. Bu bir devlet mülkiyetidir ama işçi sınıfına yabancılaşmamış, ondan kopmamış bir geçiş dönemi devletidir.

A. Çelik: *Burada da bir yetki devri, mülkiyetle dolaylı bir ilişki söz konusu. Ne dersiniz?*

N. Satlıgan: Herkesin bütün kararların alınmasına katılması, mümkün değil; karmaşık bir ekonomide büyük bir toplumda kabile demokrasisi, aşiret demokrasisi uygulamayacaksak. Ama önemli olan herkesin bir takım kararlara katılması bir yerlerde özyönetim sürecinin bir parçası olması. Bunun gerçekleştirilmesi için elbette münavebe lazım, iş gününün radikal olarak kısaltılması lazım. Tüm kararların milyonlarca, milyarlarca insanın katılımıyla alınması mümkün değil ama önemli olan bu özyönetimin münavebeli olması, herkesin hem üretime katılması hem yönetime katılması. Bütün kararlara herkesin katılması mümkün değil. Bu durumda asgari düzeyde bir yabancılaşma kaçınılmaz olacaktır. Ama bu da modern toplumda yaşamının kaçınılmaz bir gereğidir. Dediğim gibi çok partili, çoğulcu, öz-yönetimli, katılımcı bir demokratik merkezi planlama bugün kapitalizmin yarattığı yabancılaşmayı da bürokratik geçiş toplumlarının yaratmış olduğu yabancılaşmayı da büyük ölçüde ortadan kaldıracaktır.

A. Çelik: *Bu konuyla ilgili son bir soru; verimlilikle ilişkilendirilmiş bir ücret ya da üretimin sonuçlarından, katma değerden pay alma sistemi yabancılaşma sorununu çözmede ve etkin bir sol-sosyalist ekonomi politikasında nasıl bir rol oynar? Bu ilişki sanıyorum Sovyetler Birliği'nde oldukça kopmuş bir ilişkiydi.*

N. Satlıgan: Ben tersi kanıdayım. Sovyetler Birliği ve diğer geçiş toplumlarında gelirlerle verimlilik arasında sosyalizme yönelen bir geçiş ekonomisinin gerektirdiğinden çok daha fazla bir bağın kurulduğunu düşünüyorum.

Ücretlerin verimlilikle ilişkilendirilmesi bence başlı başına bir yabancılaşma faktörüdür. İşletmeler arasındaki veya üretim birimleri arasındaki üretkenlik farkları büyük ölçüde doğrudan üreticilerin kontrolünde olmayan ve onların sorumluluğuna ait olmayan faktörlerden kaynaklanır. Eğitim farkları, bölgesel farklar, içinde çalışmaya başladıkları işletmelerin başlangıçtaki teknolojik düzeyleri vs. Bunlar orada çalışan insanların sorumluluğunda ve kontrolünde olan faktörler değildir; ileri bölgelerdeki işletmelerin geri bölgelerdeki işletmelere oranla daha üretken olmaları son derece doğaldır. Bu yüzden ileri bölgelerdeki işletmelerde çalışan işçilerin ya da yöneticilerin ödüllendirilmesi toplumsal eşitsizliği arttırıcı bir faktördür. Öte yandan emek üretkenliğinin görece bolluk yaratacak kadar gelişmediği toplumlarda da maddi zenginliklerin de kaçınılmaz olduğunu görüyoruz. Diyelim ki bir Maocu Kültür Devrimi zihniyeti maddeci olmayan, yanlış, ütöpik bir zihniyettir. Ama bu bağın mutlaka çok dikkatli kurulması ve bunun zaman içinde zayıflatılmasına gidilmesi gerekir.

A. Çelik: *Sol ekonomik politikalar açısından yine çok tartışmalı bir alana gelmek istiyorum; piyasa-sosyalizm ilişkisi ya da sol bir ekonomik politika-kada piyasanın yeri nedir? Piyasayı bir alet olarak sosyalist bir ekonomide de kullanabilir miyiz? Piyasaya kategorik bir “evet” ya da “hayır” demek yerine teknik bir araç olarak bakmak mümkün müdür? Piyasadan tümüyle arındırılmış bir ekonomi mümkün mü?*

N. Satlıgan: İki şeyi birbirinden ayırt etmek gerekir. Şimdiye kadar şöyle bir teorik yanlış yapıyor. Mesela kapitalist bir toplumda yaşıyoruz. Orada bir sosyalist devrim oluyor. Diyelim ki Ekim Devrimi. Biliyorsunuz, Ekim Devrimi yapıldığı sırada Bolşevik Partisi'nin programatik hedefi sinai üretimin kolektifleştirilmesi değildi. Bu onların tercihlerine, beklentilerine rağmen işçi sınıfının dinamizmi, burjuvazinin sabotajı yüzünden oldu. Ama bir sosyalist devrimden sonra üretim araçları kolektifleştirilir kolektifleştirilmez ekonominin bir sosyalist nitelik kazandığı gibi bir yanlış anlayış var. Oysa Marksist klasiklerde sosyalizmin tanımı devletin ve sınıfların, piyasa ve meta ilişkilerinin ortadan kalkması demektir. Bu hedefe ulaşıncaya kadar uzun bir geçiş dönemi yaşanacaktır. Bu geçiş toplumunda proletarya diktatörlüğü söz konusudur. Proletarya diktatörlüğü olması için, bürokrasinin diktatörlüğü olmaması için burjuva partileri dahil çok partili olmalıdır. Tam bir politik çoğulculuğa dayanmalıdır. Aksi halde proletarya diktatörlüğü olmaz, proletaryanın üzerinde de diktatörlük olur. Bu geçiş toplumunun ekonomisi de henüz sosyalist bir ekonomi değil geçiş ekonomisidir. Bu yüzden piya-

sadan ve meta ilişkilerinden yararlanmak kaçınılmazdır. Çünkü Marksizm bu işlere maddeci açıdan bakar, piyasanın ve meta ilişkilerinin görece kısıtlılığın bir kaçınılmaz ürünü olduğu kabulünden yola çıkar. Sözelimi Yalçın Küçük'ün "biz iktidara geldiğimizde değer yasasını ve meta ilişkilerini ilga edeceğiz" yaklaşımı iradeci ve saçmadır. Piyasa ilişkilerinden uzunca bir süre yararlanmak gerekecektir. Planlı bir biçimde, planlamanın bir parçası olarak yararlanmak gerekir. Şunu da gözden kaçırmadan; sosyalizm hedefi insanların kendi kaderlerine hükmetmeleri demektir. Kendi emeklerini hangi alanda, ne kadar harcayacaklarına, ne kadar boş zamandan yararlanacaklarına kendilerinin karar vermesi demektir. Piyasa, bu kararlar insanların kendileri tarafından verilmiyorsa devreye giren bir tarihi kurumdur. Sonuç olarak bir yerde piyasa varsa orada emekçiler kendi emeklerine hakim olamıyorlar demektir. Kaynak dağılımı, insanların nerede ne kadar çalışacakları piyasanın dalgalanmalarına tabi demektir. İnsanların kendi kararlarının bu alanlarda etkili olamaması demektir. Sosyalizm bir hedef olarak piyasa ile meta ilişkileri ile bağdaşmaz. Bu perspektifi hiçbir zaman yitirmemek gerekir; uzunca bir süre piyasa ilişkileriyle yaşayacağımızı bilerek. Şöyle bir formülasyon yapılabilir. Biliyorsunuz sosyal demokrasi uzun süre işçi hareketinin bir kanadı olarak yaşadı ve kapitalizmi aşmanın Bolşeviklere alternatif bir yoluydu. Sosyal demokrasinin kapitalizmle bütünleşmesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında *Godesberg Programı*'yla başladı. Alman sosyal demokratları şöyle dediler: "mümkün olduğu kadar rekabet, gerekli olduğu kadar planlama." Bence Marksist formülasyon bunun tam tersi olabilir: "mümkün olduğu kadar planlama, gerekli olduğu kadar piyasa." Sonuç olarak, piyasa ile katlanılması gereken bir kötülük olduğunun bilincinde olarak uzunca bir süre daha yaşayacağımızı bilmek durumundayız.

A. Çelik: *Komünist ve sosyal demokrat ekolün birbirine yakınlaşması ve dünya ekonomisindeki gelişmelerle birlikte kapitalizm ile sosyalizmin birbirine yaklaştığını savunan bir görüş var. Siz bunu nasıl değerlendiriyorsunuz. Kapitalizmin sosyal devlete evrilmesi ve vahşi kapitalizmin yerini bir tür sınırlandırılmış bir kapitalizmin alması, en azından kimi olumsuzluklarından arındırılmış bir kapitalizm var bu yaklaşımda. Öte yandan komünist ekolün de başta, koymuş olduğu hedeflere varamaması gibi bir sonuç var ortada. Bundan iki sistemin iki ekonomik yaklaşımın giderek birbirine yakınlaştığı, birbirinden etkilendiği gibi bir sonuç çıkarılabilir mi?*

N. Satlıgan: Yakınsama teorisi teorik olarak yanlıştı. Çok yakın tarih bu yanlışlığın ampirik olarak da ortaya çıkmasıdır. Bu iki sistem birbi-

rine yakınlaşmadı, kapitalizmi aşmış geçiş toplumları kapitalizme geri döndüler. Demek ki bu iki sistemin kapitalizm ile kapitalizmi aşmış sistemlerin birbirine yaklaşamayacağı böylece ortaya çıkmış oldu. Piyasa sosyalizmi deneyleri; eğer Polonya'daki, Macaristan'daki süreçleri bu şekilde nitelendirmek doğruysa, Gorbaçov ekibinin kısa süreli deneme ve arayışlarını bu şekilde nitelendirmek doğruysa, bunlar başarılı olmadı, çöktü. Şimdi doğrudan doğruya genelleşmiş bir piyasa ekonomisine, kapitalizme geri dönüşün yollarını arıyorlar.

A. Çelik: *Bunu şundan da soruyorum; gerek sosyalist düşünce, gerekse sosyalist pratikler kapitalizmin evrimleşmesi ve sınırlandırılması yönünde olumlu etkiler yaratıp kapitalizm içerisinde sosyal dönüşümleri beraberinde gerçekleştirdiler.*

N. Satlıgan: Bu doğru buna katılıyorum.

A. Çelik: *Bu bir etkileşim, bir dönüşüm olarak değerlendirilemez mi? İktisatta bugünden yarına yönelik kestirimlerde bulunamıyoruz. Bugün Bağımsız Devletler Topluluğunun (BDT) tümüyle kapitalizme mi döneceği yoksa yeni bir yol mu deneyeceği konusunda da sanıyorum elimizde henüz yeterli ipuçları yok. Yani sosyalist pratikten tam bir kopuş gerçekleştirebilirler mi?*

N. Satlıgan: İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmi elbette 19. yüzyıl kapitalizminden çok farklı. Bunda haklısınız. Savaş sonrasında kapitalizmin önceki yüzyıldaki vahşi çehresini bırakıp bir sosyal devlet, bir refah devleti anlayışına yönelmesinde sosyalist devrimlerin, savaş sonrası kurulan rejimlerin önemli bir etkisi olmuştur. Buna da katılıyorum ama kapitalizmin temel işleyiş özellikleri, temel hareket yasaları aynen devam ediyor. O bakımdan, kapitalizmde kalıcı yapısal bir değişiklik olmamıştır. BDT'deki gelişmelerin nereye varacağı ise ayrı bir mesele. Ben şundan eminim, bu toplumlara hakim olan güçler eğer sert bir muhalefetle karşılaşmazlarsa bu toplumların varacağı yer kapitalizmdir. Ama bu mukadder bir akıbet değildir. Yani işçi sınıfı tepki gösterirse ve bu ülkelerdeki devrimlerin kazanımlarını korumak için kararlı bir direniş gösterirse kapitalizme geri dönüş rotasının başarısız olması mümkündür. Ama bu, bugünkü önderliklerin başarısız olması sayesinde olabilir ancak.

A. Çelik: *Biliyorsunuz, Sosyalist Birlik Partisi'nin (SBP) bir ekonomik programı yok. Bu sanıyorum sol iktisat politikalarındaki tartışmalı noktalardan ve kuruluş sürecindeki farklı yaklaşımlardan kaynaklandı, ertelendi. Bu-*

gün sosyalist bir partinin ekonomik yaklaşımındaki temel çerçeve ne olmalıdır ya da ne olmamalıdır?

N. Sathgan: Birincisi, SBP içinde şöyle yanlış bir eğilim olduğunu düşünüyorum. Çöken rejimler merkezi planlamayla idare ediliyordu dolaşısıyla merkezi planlamadan vazgeçmek gerekir. Ben diyorum ki bu merkezi planlamanın bürokratik bir biçimiydi. Bürokratik biçiminin çökmüş olması etkin, demokratik bir merkezi planlamanın gerçekleştirilemeyeceği anlamına gelmez. Henüz var olmayan, var olamayacak olan demek değildir. Yani “rasyonel olan gerçektir, gerçek olan rasyoneldir” düşüncesi Hegel’in düşüncesi, bizim reddetmemiz gereken bir şey. Sonuç olarak, Ekim Devrimi’nden önce özel mülkiyetin ortadan kaldırıldığı hiçbir rejim yoktu. Bu, bunun mümkün olmadığı anlamına gelmiyordu.

İkinci olarak, özel mülkiyete dokunmama ve kapitalizmi dönüştürerek aşma gibi bir anlayışın egemen olduğunu sanıyorum. Bu da yanlış bir anlayış. Kapitalizm dönüştürülemez. Kapitalizm ancak ortadan kaldırılabilir. Kapitalizm yavaş yavaş kapitalist olmayan mülkiyet biçimleri kurularak ve genişletilerek dönüştürülemez. Kapitalizmi aşmanın yolu onu radikal bir biçimde ortadan kaldırmaktır. Bunun ilk adımı kilit sektörlerin kamu mülkiyeti altına alınmasıdır. SBP eğer bir ekonomik program oluşturacaksa özel mülkiyete dokunulmayacağı yolunda bir taahhülle kendini kesinlikle bağlamamalıdır, merkezi planlamadan vazgeçmemelidir. Bunlar bence sosyalist bir projenin ayrılmaz koşullarıdır. Ama merkezi planlamanın fiilen nasıl yürütüleceği bütün dünyada Marksistler, sosyalistler arasında bir tartışma konusu. Masabaşı kararlarla çözülecek bir şey de değil. Sonuç olarak, kolektifleştirme mutlaka bürokratik olmayan yollarla yapılmalıdır ve kitle inisiyatifine dayandırılmalıdır. Yukarıdan iradi ve idari önlemlerle mülkiyet ilişkilerini dönüştürmeye kalkarsak Stalin’in Sovyetler Birliği’nde yaptığı zorla kolektifleştirme hatasını o vahşi ölçülerde olmasa bile tekrarlamış oluruz. Sonuç olarak biliyorsunuz Marksizmin klasiklerinde geleceğin toplumunun ekonomik işleyişine ilişkin ayrıntılı reçeteler formüle edilmemiştir. Bizim yapmamız gereken bütün iktisadi konularda toplumsal çıkar çatışmaları söz konusu olduğunda emekçilerin yanında tavır almak, emekçilerin sorunlarının çözümünün kapitalizm içinde bulunamayacağından hareketle her seferinde o sorunlara emekçi sınıfların çıkarlarını sonuna kadar gözeten çözümler önermektir. Bu çözümler her seferinde kapitalizmin işleyiş mantığıyla çelişkili olacaktır. Bize karşı bunların kapitalizm çerçevesinde yapılamaz olduğu yolunda eleştiriler gelecektir. Bu durumda bizim yapmamız

gereken kapitalizmin işleyiş mantığını reddettiğimizi ortaya koymaktır. Bunun dışında ben ayrıntılı bir iktisadi programa gerek olmadığı kanısındayım. Brezilya İşçi Partisi (PT) bugün sosyalizmin her yerde gerilemekte olduğu bir dönemde umut verici bir örnek. Brezilya kapitalist dünyanın en önemli ülkelerinden biri ve PT'nin başkanı cumhurbaşkanı adayı idi. Yüzde birkaç puan farkla seçimi kaybetti. Bu önemli bir sınıf dinamiğinin Brezilya gibi çok önemli bir ülkede ve Latin Amerika gibi çok önemli bir kıtada harekete geçirilmesi demektir. PT'nin programında da ekonomik bölüm son derece ayrıntısız. Şu söyleniyor; biz kapitalizmi reddediyoruz. Biz otoriter, devletçi bir planlamayı reddediyoruz ama Brezilya'nın demokratikleşmesinin önkoşulunun kapitalizmin aşılması olduğuna inanıyoruz. Topluma verilen bu mesaj bence yeterlidir. Zaten partiler kitleler nezdindeki kimliklerini programlarında yazılı maddelerle oluşturmazlar. Bolşevik Partisi de kitleleri programında yazılı maddelerle kazanmadı. Hiçbir dönemde hiçbir parti programıyla kitleleri kazanmadı. Mevcut devletin otoritesinin sorguya çekildiği konjonktürlerde -ki buna devrim durumu diyoruz- ortaya atılan şiarlarla kitleler kazanılır. Bu konjonktüre göre değişir. Belli bir seçime katıldığınız zaman ön plana çıkan temalarla diyelim ki işsizlik sorunu, işten çıkarmalar yakıcılık kazanmış olabilir veya Türkiye döviz bunalımına girebilir, hammadde yokluğu, enerji yokluğu nedeniyle fabrikalar çalışmıyor durumda olabilir ya da toprak işgalleri olabilir. Böyle bir dinamik harekete geçmiş olabilir, içinde bulunulan somut konjonktürde kapitalizmin işleyiş mantığıyla çelişen ve emekçilerin çıkarlarını gözetken formüller üretmemiz gerekir. Sözgelimi işten çıkarmaların yoğun olduğu bir dönemde işten çıkarmaların fabrika konseylerinin onayına bağlanması gibi bir talep öne sürülebilir. Döviz bunalımının yoğunlaştığı koşullarda dış borçların silinmesi, ödenmemesi gibi bir talep ileri sürülebilir.

Vazgeçilmemesi gereken noktalardan bir tanesi merkezi planlamadır. Benim elime geçen SBP ekonomi taslaklarından bir tanesinde “biz merkezi planlama yapmayacağız, ayrıntılı planlama yapmayacağız” deniyor. Merkezi olmayan planlama, planlama değildir.

A. Çelik: *Politika yaparken şöyle bir sıkıntı yaşıyoruz; genel hedeflerin ayrıntılandırılması ve bugünle ilişkilendirilmesi gibi bir sorun var. Halkın günlük yaşamında karşılaştığı problemlere nasıl yanıt vermeli? Bu konuda sosyalistlerin çoğu kez sıkıntıya düştüğünü düşünüyorum. Ayırt edici bir programatik yaklaşım yanında alternatif bir ekonomi ve sosyal politika paketi olmalı diye düşünüyorum. KİT'lerden işsizliğe kadar, gelir dağılımından, kamu maliyesine kadar. Bunlar halkın her gün karşılaştığı ve çözüm*

beklediği ekonomik problemlerdir. Bu konuda sosyalistlerin durumunu nasıl görüyorsunuz? Alternatif ekonomik politikaların gerekliliği ve aciliyeti konusunda ne düşünüyorsunuz? Örneğin biz KİT'lere ilişkin bir görüş netleştirebilmiş değiliz. Enflasyona çözüm aradığımızda ilk karşımıza çıkan sorun bu... Muhalefetteyken de çözümleyici, reformcu politikalar üretmek gerekmiyor mu?

N. Satlıgan: Ben kitlelerin gündelik hayatlarından hareket etmenin mutlaka zorunlu olduğuna inanıyorum. Ama kitlelerin bugünkü ihtiyaçlarına cevap vermenin reformcu politikalar formüle etmeyi gerektirdiğine inanmıyorum. Şöyle olabilir: KİT konusuna biz birtakım çözümler getirebiliriz. Ama bunların reformcu çözümler olması gerekmez. Mesela KİT'lerde özyönetim. Bu bence reformcu değil devrimci bir taleptir.

A. Çelik: *Reformcu deyimini reformculuk-devrimcilik bağlamında değil daha bugünden değişimler önermek anlamında kullanıyorum.*

N. Satlıgan: Bunu mutlaka yapmalıyız ama bizim önerdiğimiz çözümlerin içinde yaşadığımız toplumun ekonomik işleyiş kurallarına uygun olmasını gözetmek durumunda değiliz. Türkiye'de sosyalizm son derece zayıf bir noktada. Bugünden yarına çok önemli bir toplumsal güç haline gelebileceğimizi ummayalım. Dünya konjonktürü de buna uygun değil. Ama bakın Erbakan'ın partisi sürekli eşitsizlik, adaletsizlik yaratan bir toplumdaki memnuniyetsizliği, toplumsal tepkiyi kanalize edebiliyor, %17 gibi bir oy alıyor. Burjuva partilerinin en büyüklerinin de %20'nin biraz üzerinde oy aldığını düşünürsek RP çok önemli bir siyasi güç haline gelmiş durumda. Erbakan topluma mesaj verirken bu mesajların mevcut toplum çerçevesi içinde gerçekçi olmasıyla fazla ilgilenmiyor. "Adil düzen" diye bir referansı var, bu adil düzen gerçekçilikten, yapılabirlikten uzak, içinde demagoji payı çok var. Sonuç olarak, hepsi biraz demagoji taşıyan dinlerden bir tanesinin sosyal politik alana tercümesi. Biz de kendi önerilerimizin içinde yaşadığımız ve değiştirmeye çalıştığımız toplumun işleyiş mekanizmasına uygun olmasına gözetmekle mükellef değiliz. Eğer bunun gerçekçi olmadığı, diyelim ki özel sektörün işlemlerini sabote edeceği bize söylenecek olursa biz zaten bu düzene karşı olduğumuzu, kâr mantığına karşı olduğumuzu söyleyebiliriz. İşsizlik sorununa çözüm olarak herkesin çalışması, herkesin daha az çalışması şiarını öne sürebiliriz. Yani ücretlerde kesinti yapmadan çalışma sürelerinin radikal olarak kısaltılması talebini ileri sürebiliriz. Bu bugünkü toplumun işleyiş kuralları içinde gerçekçi olmayabilir. Bunun işletmelerin iflasıyla sonuçlanacağı ileri sürülebilir. Biz de deriz ki "işletmelerin ortalama kâr haddinden fazla uzaklaşmaları nedeniyle kapatılmaları sonucunu

doğuran bir iktisadi mantığa biz karşıyız.”

A. Çelik: *Kuşkusuz önerilerimizi bugünkü ekonomik sistemle uyuşmaları gibi bir kaygıdan hareketle yapamayız ama insanların daha iyi yaşama ve günlük sorunlarını çözme gibi beklentileriyle karşı karşıyayız ve politika hangi partide olursa olsun bunun üzerine kurulu olarak yürüyor. Daha bugünden insanların beklentilerini giderecek, sorunlarına gözle görülebilir, elle tutulabilir çözümler üretmek gibi bir sorunumuz olmalı. RP'nin %17 oyu köktenci ve toplumun kıyısındaki kesimlerin oyudur. Geniş kitlelere ulaşacak politikalar böyle yapılabilir mi? Sıradan yurttaş enflasyon konusunda, bütçe açıkları konusunda yanıt arıyor. Bunları erteleyebilir miyiz?*

N. Satlıgan: Ben sıradan yurttaşın bütçe açıkları konusunda bizden bir yanıt beklediği kanısında değilim. Enflasyon konusunda da bizatihi enflasyondan rahatsız olmuyor. Enflasyon karşısında eriyen reel gelirlere rahatsız oluyor. Bu durumda biz, kapitalizmin işleyiş mantığını zedelese bile onların maddi çıkarlarını koruyan bir takım çözümler formüle etmeliyiz. Örneğin, enflasyon karşısında reel gelirlerin aşınmasına engel olacak talepleri, eşel-mobil sistemini sendika bürokrasilerinin direnişini de göğüslemeyi göze alarak önermeliyiz. Enflasyon kötü bir şeydir, bundan işverenler de rahatsız. Ama bizim açımızdan önemli olan enflasyonun çalışan sınıfların reel gelirlerinde yarattığı aşınmadır. Bizim bunu ortadan kaldırmaya çalışmamız gerekir.

A. Çelik: *Aktüel bir konuya gelmek istiyorum; KİT'ler. KİT'lerle ilgili tartışma yeni bir boyuta ulaştı. Özelleştirme alternatifi yanında özerkleştirme alternatifi de gündeme geldi. KİT'ler konusunda da sosyalist solun politikasız olduğunu düşünüyorum. Geçmiş yaklaşımların dışında KİT'leri kamu mülkiyeti ve kapitalizm denizinde sosyalist adacıklar olarak görme anlayışı dışında yeni politikalar üretilmedi. Bu konuda ne diyorsunuz? KİT'ler Türkiye ekonomisinin kamburu mu? Önemli kriz noktalarından biri mi? KİT'lerden kurtulursa Türkiye ekonomisi ferahlar mı? Yoksa bu, bir yanılsama mı?*

N. Satlıgan: Elbette bir yanılsama. KİT'lerin Türkiye ekonomisinde kambur olduğunu ben kesinlikle düşünmüyorum. Türkiye ekonomisinin kamburu kapitalist sistemdir. SBP'nin hazırladığı taslak ekonomik programlarda tek katıldığım yer KİT'ler konusundaki yaklaşımdır. Bir tek KİT'in bile özelleştirilmesine karşı çıkmak gerekir. Şundan ötürü, SBP olarak, bir sosyalist parti olarak eğer varlığımızı sürdürecekseniz kapitalizmin eninde sonunda aşılabileceğine inanıyoruz demektir. Böyle bir inancımız yoksa

sosyalist kimlikten de, Marksist kimlikten de vazgeçmek gerekir. Kapitalizmi yönetmekle kendimizi sınırlayacaksa bir işçi kimliğe, bir emekçi kimliğe, bir sosyalist kimliğe, bir Marksist kimliğe ihtiyaç yok demektir. Üretim araçları stokunun bir bölümünün özel sermayenin elinde olmaması kapitalizm sonrası geçiş toplumunun başlangıç koşulları açısından bizim için elverişli bir şeydir. Bu genel ve global düzeyde yapmış olduğum bir değerlendirme. Bununla ben, Turban Oteli'nin mülkiyetinin devletin elinde olması gerektiğini kıskançlıkla savunmak gerektiğini düşünmüyorum. Ama büyük KİT'lerin, sınai KİT'lerinin, ulaşım, haberleşme ve taşıma alanındaki KİT'lerin devlet mülkiyetinde kalmaya devam etmesi gerektiğini mutlaka savunmalıyız.

A. Çelik: *KİT'lerin iktisadi etkinlikten yoksun bir yönetim yapısına sahip oldukları konusunda geniş bir kanaat var ve sonuçta KİT'lerin toplumdaki alınan vergilerle sübvansede edildiğini biliyoruz. Böylesi bir durum sosyalist değerlerle de çelişmiyor mu? KİT'ler siyasi iktidarların sorumluluğu paylaşmayan kararları yüzünden büyük zararlar ediyorlar ve yine bizden alınan vergilerle sübvansede ediliyorlar.*

N. Satlıgan: Elbette bu sosyalist değerlerle çelişen bir olgu. Ama biz, kapitalist bir ekonomi içinde KİT'lerin varlığını ilanıhai sürdürmesinden yana değiliz. Biz kapitalist ekonominin aşılması ve sosyalist bir ekonominin kuruluşuna bir an önce başlanmasını savunuyoruz. KİT'ler için de kapitalist sistem içinde savunulacak bir takım talepler vardır. Özyönetim bunlardan bir tanesidir. Özyönetim, KİT'lerde politik nedenlerle aşırı istihdam yaratmaya karşı bir engel olabilir, öte yandan, şunu da göz önünde bulundurmak durumundayız. Özel mülkiyetin bizatihi kendi başına etkinlik, verimlilik faktörü olduğu ideolojisine karşı da mücadele etmemiz gerekir. Şimdiye kadar yapılan bütün ampirik hesaplamalar bizim özellikle Marksistler olarak verimlilik kriterimiz olan emek üretkenliği açısından KİT'lerin özel sektör işletmelerinden geride olmadığını gösteriyor. Bizim verimlilik kriterimiz ancak emek üretkenliği olabilir, kârlılık olamaz. Daha geçenlerde iktisatçılar Haftası'nda Prof. Dr. Ümit Şenesen'in sunduğu araştırmanın sonuçları bunu gösteriyor. Daha önce Prof. Dr. Nuri Karacan'ın yaptığı bir araştırma da aynı sonucu verdi. Emek üretkenliği açısından bakacak olursak KİT'ler özel sektör işletmelerinin gerisinde değil. Kâr etmiyor olabilir, idari problemleri var artı bunların yapısal bir işlev olarak özel sektöre ucuz girdi sağlamaları var vs.

A. Çelik: Teşekkür ederiz.